

**Pr. prof. dr. Ion Vicovan,
Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae“,
Universitatea „Al. I. Cuza“ din Iași**

ACTIVITATEA SOCIAL-FILANTROPICĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN VREMEA SFÂNTULUI DOMN-MARTIR CONSTANTIN BRÂCOVEANU ȘI A URMAȘILOR SĂI

Abstract: *Social and philanthropic work represented a priority for Saint Constantine Brâncoveanu and his family. His involvement in this activity was not an occasional or contextual one, but one to which he has paid particular attention, in which he put a lot of heart and invested much of his fortune.*

Being a good son of the Church, Saint Constantine carried out a significant social activity, springing from his unshaken faith and his passionate love for God and his fellows. Thus, in addition to creating and sustaining infirmaries (Bistrița, Hurezi, Brâncoveni etc.), he “traditionally” gave away the clothing and footwear to the poor, also by supporting the printing activities in an unparalleled way until then, he conducted a “cultural philanthropy” that went far beyond the country’s borders, being present and very helpful in Transylvania, Syria and Georgia.

His example was so powerful that even his contemporaries (the Metropolitan Antim of Iberia and Constantine Cantacuzino) were influenced, the first one leaving a “Settlement” which contained various provisions for his social and philanthropic work, the Monastery of All Saints, and the latter laying the foundation of the Colțea Hospital from Bucharest. Moreover, his daughter, Princess Bălașa left much of her fortune to the church, the house of foreigners and the asylum that will bear her name, as Safta Brâncoveanu, Gregory Brâncoveanu’s wife, will found one of the largest and most popular hospitals in the capital, the Brâncovenian Hospital.

Keywords: *Saint / Martyr / Ruler / Constantine Brancoveanu, Antim of Iberia, Romanian Country, monastery, philanthropy, asylum, infirmary, hospital, Brâncovenian settlements.*

Generalități

Domnia sfântului voievod, ctitor și martir Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a reprezentat una dintre cele mai strălucitoare domnii din istoria Țării Românești. Ea a atins culmi sub toate aspectele: stabilitate politică, dezvoltare economică, viață bisericească bogată, înflorire culturală etc. Epoca de înflorire fără precedent pe care a creat-o Sfântul Constantin este rezultatul concret și dovada indubitabilă a faptului că acolo unde conducătorul face totul „pentru Domnul“, Acesta îi luminează, îi înțelepțește, îi ajută. Cu alte cuvinte se împlinește ceea ce Hristos Domnul ne-a încredințat: „*Căutați mai întâi Împărăția cerurilor și dreptatea Lui și celelalte se vor adăuga vouă*“ (Matei 6, 33).

La rândul ei, Biserica din Țara Românească în timpul Sfântului Martir și Domn Constantin Brâncovreanu a cunoscut o epocă rar întâlnită în istoria ei multiseculară, prin ctitorirea de lăcașuri sfinte, înmulțirea tiparnițelor, implicat a cărților de cult și a celor de învățătură, întrajutorarea Bisericii din Transilvania, dar și a patriarhiilor apostolice. În vremea sa, spre deosebire de alte perioade ale istoriei, și activitatea social-filantropică a înregistrat progrese considerabile, în sensul că atât domnul, Sfântul Constantin Brâncoveanu, și familia sa (doamna Marica și fiica, domnița Bălașa), cât și contemporanii (mitropolitul Antim Ivireanul și Constantin Cantacuzino) și urmașii săi (Safta Brâncoveanu), s-au implicat activ în viața socială și filantropică.

În studiul de față, dorim să facem o prezentare succintă, așa cum o indică și titlul, a activității social-filantropice a Bisericii din Țara Românească în vremea domniei Sfântului Voievod Martir Constantin și a urmașilor săi.

Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă, facem precizarea că lucrarea social-filantropică a Bisericii în Țara Românească este una foarte veche și destul de complexă. Ea a fost îndreptată asupra săracilor, bolnavilor, străinilor, orfanilor etc. și s-a manifestat prin întrajutorare, fondarea de aziluri, bolnițe, spitale ș.a.m.d. Din acest punct de vedere, putem afirma că în vremea Sfântului Constantin Brâncoveanu existau anumite forme de filantropie și instituții sociale, cărora el le-a adăugat, cu dragoste și dărnicie, și altele.

**Activitatea social-filantropică,
preocupare de seamă a Sfântului Domn Martir
Constantin Brâncoveanu și a familiei sale**

Se știe că bolnița „Sfinții Apostoli” de la Mănăstirea Bistrița, înălțată de Neagoe Basarab la 1508, era foarte căutată pentru vindecare, mai ales datorită moaștelor Sfântului Grigorie Decapolitul. Ea a fost refăcută de Constantin Brâncoveanu. Evlaviosul domn reface atât mănăstirea, cât și bolnița, încă de pe vremea când era spătar, continuând această grijă și în calitate de domn, oferindu-i daruri însemnate¹.

Însă prima instituție socială fondată de Domnul Martir Constantin Brâncoveanu a fost bolnița de la Mănăstirea Hurezi. Ea a fost construită în anul 1696. Din pisania aflată deasupra ușii de la intrare în bisericuța-bolniță reiese că soția lui Constantin Brâncoveanu a ridicat bolnița „întru slava de Dumnezeu Născătoarei Fecioare și Stăpânei noastre”².

Existența bolniței este atestată și în 1697 prin prezența unei anafornite din muzeul mănăstirii, aceasta fiind dăruită bolniței de un meșter argintar din Brașov³. De ridicarea ei s-a ocupat Ioan Arhimandritul, al cărui portret a fost zugrăvit pe peretele din dreapta al bisericuței-bolnițe, de frații Preda, Nicolae și Ianache în 1699⁴. Chiliile de pe latura nordică a incintei serveau drept locuință călugărească preoților ce slujeau în bisericuță, precum și bolnavilor mireni. Construcția cuprindea mai multe încăperi, camere de locuit, cămara, bucătărie de vară, pivniță și toate cele trebuitoare bolniței.

Pentru întreținerea mănăstirii și a bolniței din incinta ei, domnitorul Constantin Brâncoveanu a înzestrat mănăstirea cu pământ, vii (la Pitești), păduri, un han la Craiova și mori domnești la Hurezi și Baia de Fier. De asemenea, mănăstirea se bucura de venitul vămilor de la Bistrița și Cerneț.

1. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. I, Ed. Ministerului de Culte, București, 1928, p. 66.

2. Lucian Roșu, *Mănăstirea Hurez*, Ed. Meridiane, București, 1978, ed. a II-a, p. 24.

3. *Ibidem*, p. 28.

4. Mihai Vlase, *Drumuri spre mănăstiri*, Ed. Bunavestire, Bacău, 1997, p. 50.

La mănăstirea mare, zidită de Brâncoveanu, asemenea celor mai multe mănăstiri, se aflau părți din sfintele moaște ale Sfinților Fevronia, Procopie și Pantelimon, ele având un rol deosebit în vindecarea bolnavilor⁵.

Tot de numele lui Brâncoveanu se leagă și mănăstirea care-i poartă numele: *Brâncoveni* (Olt). Atestată documentar încă din sec. al XVI-lea, refăcută de Matei Basarab în 1640, actuala biserică cu hramul „Sfântul Nicolae” a fost construită în locul celei vechi de Constantin Brâncoveanu în 1699. Amintim de această bisericuță pentru că și ea, din 1700, are o bolniță, ridicată de ctitorul ei⁶.

Darurile de încălțăminte și îmbrăcăminte oferite săracilor constituiau o veche tradiție românească, ea fiind consemnată în mai multe documente din diferite epoci. Potrivit unei informații, Domnul martir Constantin Brâncoveanu (1688-1714) împărțea daruri și haine, în Joia Mare, „săracilor, după obicei”⁷. Adăugăm și faptul că tot Constantin Brâncoveanu reface *Mănăstirea Bistrița*⁸.

Activitatea social-filantropică a Bisericii în vremea contemporanilor lui Brâncoveanu

Contemporanul său, Sf. Antim Ivireanul, mitropolitul Ungrovlahiei (1708-1716), prin testamentul din 1716, pomenește de „rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă pe an la săraci și la lipsiți din venitul casei”⁹. Această „rânduială” cuprindea mai multe puncte cu privire la săraci¹⁰. În cap. 6 rânduia să se întrețină în școală, din pa-

5. Irina Popescu-Romulus Popescu, *Însemnătatea medico-istorică a bolnițelor din Vâlcea*, în „M.O.”, anul XXI (1969), nr. 11-12, p. 894.

6. Radu Constantinescu, *Monumente religioase*, Ed. Editis, 1994, p. 108.

7. D. Giurescu, *Condica de porunci a vistieriei lui Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medievală”, vol. V, 1962, p. 457.

8. Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 66.

9. Testamentul său se intitulează: *Învățătură pentru așezământul cinstitei Mănăstiri a Tuturor Sfinților, adecă Capete 32, întru carele se cuprinde toată chiverniseala mănăstirii și rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă pe an la săraci și la lipsiți din venitul casei* (cf. pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, p. 154-155).

10. A se vedea *Antim Ivireanul*, ed. critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Ed. Minerva, București, 1972, p. LIX.

tru în patru ani, câte trei copii săraci „ce vor să învețe carte“, între 10 și 15 ani, cărora să li se dea șase bani pe zi pentru mâncare și la Paști câte o dulamă (de 2 zloți) și câte un ișlic și câte o pereche de cizme“. Acestor copii să li se „facă această milă până în patru ani, că într-atâta vreme pot să învețe și slovenește și românește și apoi să se pue alții la loc“.

Important de subliniat este faptul că mitropolitul-ctitor și binefăcător stabilea, pentru copiii ce se bucurau de sprijin din partea acestui așezământ, anumite forme de întrajutorare chiar și după trecerea celor patru ani de școală. În acest sens, același capitol al 6-lea glăsuiește că „de va vrea unul să se facă călugăr, și va pohti să rămână în mănăstire, să fie primit și când va ieși de la învățătură să le dea egumenul câte o scrisoare la mână ca cine va vrea dintr-nșii să se însoare, când îi va veni vremea, să-i dea cincisprezece taleri să-i fie la nuntă ajutor, iar după aceea de va vrea cineva dintr-nșii să se și preoțească, când va sosi ceasul acela, să i se dea deosebit alți 13 taleri, opt taleri să-i dea să se hirotonească deacon și preot și cinci taleri să-i rămâie lui să facă el însuși un sărindar, să pomenească pe Domnul carele va fi și aceste nume: Ioan, Maria, Macarie ieromonah, Teodosie arhiereul și Antim păcătosul arhiereu, face taleri 54; însă pe acești copii să aibă datoria unul dintre acei preoți de mir, care va fi mai procopsit, să-i învețe carte și alte rândueale ale bisericii, după cum s-au așezat în foița cea de învățătură și pentru osteneala lui să i se dea din casă pentru câte trei copii taleri 20 și acești copii să păzească în toate zilele la biserică la vecernie, la otrenie și la liturghie, pentru ca să învețe frica lui Dumnezeu și rânduila bisericii, iar cărțile de învățătura copiilor să fie din casă. În știință să fie și aceasta, după ce vor trece doi ani să întrebe preotul pre copii, de va vrea cineva dintr-nșii să se facă preot, să-l învețe rânduiala preoției, iar de se va întâmpla care cumva, dintre acei trei copii, vreunul să nu șadă la învățătură până ce va împlini hotărârea acelor patru ani, aceluia să nu i se facă acea milă rânduită, ce scrie mai sus, adică să nu i se dea scrisoare, ca să vie să ceară cei 15 taleri și cei 13, și cum va ieși acela, îndată se pune altul la loc“¹¹.

11. T. Bădulescu, *Mitropolitul Ungrovlahiei, Antim Ivireanul (1708-1716)*, București, 1893, p. 50.

În capitolul 7 erau prevăzute ajutoare pentru „îngroparea celor morți”. În acest capitol se spune că în cazul în care va muri un sărac sau o săracă, „de cei ce au obiceiunii de-i poartă pe uliță și cer milă, de care lucru necuvios rîd neamurile și pentru ca să lipsească acest obicei rău, am rînduit să se cheltuiască din casă trei sute de bani; cu două sute de bani să cumpere lumânări și pînză și altele ce ar trebui, iar o sută de bani să-i ia preotul acela la care biserică se va îngropa acel sărac, să-i facă căzuta pogrebanie și 3 liturghii, a treia zi, a noua zi și la 40 de zile; iar preotul care nu va face acele liturghii, să aibă a da seama la ziua cea înfricoșată a judecății”¹².

Capitolul 8 prevedea anumite măsuri „pentru mila celor închiși și săracilor”. Concret, autorul rînduiește „în 52 de sîmbete și de duminici, ce sunt într-un an, să se dea la pușcărie sîmbăta câte 20 de bani și duminica la săraci câte 13 bani; însă săracii să nu vie tot unii ci pe rînd, unii într-o duminică și alții într-alta, și pentru ca nu să facă învăluială, să-i însemneze pe toți săracii într-o foiță, și să-i hotărască, câte 13 să vie într-o duminică să-și ia banii; fac taleri 12, bani 16”¹³.

Capitolul 9 cuprinde măsuri „pentru îmbrăcăminte de celor goi”: la joi mari, să dea la trei săraci câte o dulamă de abă de un leu și la trei fete sărace câte o rochie de taleri 81, și câte o pereche de cisme de taleri 80, care fac taleri 9 și acestea să nu se dea tot la unele, ci să se facă într-acel fel ce scriem mai sus pentru săraci”¹⁴.

Capitolul 10 se referă la ajutorul „pentru măritatul unei fete”: „În toți anii, a doua zi de Sfîntul Dimitrie, să se dea unei fete sărace, care va vrea să se mărite atunci la nunta ei taleri cincisprezece, însă aceasta să fie afară din cele trei fete ce scriem mai sus, și aceasta să se facă cu acest mijloc, adică: în trei duminici sau mai înainte de zi, să aibă datorie egumenul, să zică în biserică în vileag, întru auzul tuturor, ca cine va fi acea fată să se mărite să vie să-și spue numele, iar de s-ar întâmpla care cumva să vie trei sau patru, pentru ca să nu se facă gâlceavă, nici să fie bănuială la mijloc, să arunce sorți, și cărui va cădea, aceleia

12. *Ibidem*, p. 51.

13. *Ibidem*.

14. *Ibidem*.

să-i facă egumenul scrisoare la mâna ei, și când va vrea să se mărite să vie să i se dea acei bani¹⁵.

Capitolul 11 conține măsurile „pentru chiverniseala celor străini”: la trei străini dintr-o altă țară, când s-ar întâmpla să vie întâiu aici în țară pentru milă, trei zile să aibă căutare în casă de mâncare și de băutură, și a treia zi să li se dea câte 30 de bani, însă alții să nu vie peste dânșii și după trei zile să meargă într-altă parte, să-și caute de sărăcie și de nevoia lor, care fac pe an taleri 78¹⁶.

Capitolul 22 al aceluiași așezământ statornicea pentru egumen și pentru preoții Mănăstirii Tuturor Sfinților să „cerceteze pe cei bolnavi, inclusiv pe țigani, de vreme ce sunt și ei botezați în numele Sfintei Troițe și sunt creștini ca și noi¹⁷.

Capitolul are următorul conținut: „Să aibă datorie egumenul, ieromonahii și preoții, când va cădea cineva în boală, au de ai casei, au măcar și străin, care vor fi mahalagii la această biserică, sau și dintr-altă parte, au parte bărbătească, au parte muerească, îndată să meargă să-l cerceteze, au să trimită din preoți pre unul carele va fi mai de ispravă, și cu cuvinte de mângâiere să-l îndemne să se ispovedească, să-și facă maslu, să se cuminice, și să-și facă după izvodul ce lăsăm și cu acele mijloace ce scrie într-nsa, pentru ca să rămâe și sufletul lui nevătămat și rudeniile lui fără gâlceavă; iar nu cu fățarie pentru niscai lăcomii, sau cu vreo pismă precum vedem că fac mulți, însă să-l îndemne pre bolnav veri cu ce mijloc ar putea, să lase la Mitropolie dintru al său ceva, după cum îi va fi cu putință, că așa se cuvine și este cu dreptul, de vreme ce este Mitropolia mamă tuturor bisericilor și a toată politiei. Această cercetare pentru grija sufletelor, să se facă și la țigani și la țigance și la copiii lor, că vor avea osândă de nu-i vor cerceta, de vreme ce sunt și ei botezați în numele Sfintei Troițe și sunt creștini ca și noi¹⁸.

Un capitol interesant și important în același timp este al 31-lea, „pentru înnoirea milelor”. Mitropolitul-ctitor în acest capitol rânduiește:

15. *Ibidem*, p. 51-52.

16. *Ibidem*, p. 52.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*, p. 57-58.

„iar Dumnezeu, carele sărăcește și îmbogățește, smerește și înalță, de va îmbogăți și va înălța casa aceasta cu vreo milă mai mare, să aibă niște câștiguri mai multe decât are acuma din mila sfinției sale, această rânduială a milostenii ce s-au hotărât să se dea la săraci și la altele câte scriem, într-aceste capete, poruncim egumenului, carele va fi după vreme, să le îndoiască toate, pentru ca să se laude și să mărească mai mult numele lui cel sfânt și prea sfânt”¹⁹.

Menționăm, de asemenea, că tot în vremea lui Constantin Brâncoveanu a fost construit, de către Constantin Cantacuzino, Spitalul Colțea. Credem, după cum am afirmat mai sus, că ridicarea acestui spital s-a datorat și influenței pe care domnul ctitor și filantrop a exercitat-o în epocă²⁰. Cât privește anul în care a fost edificat spitalul, se pare că este 1704, având în vedere lucrarea apărută sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, *Histoire chronologique de la Roumanie*²¹.

Că spitalul a fost construit în acest an rezultă și din cartea mitropolitului Antim Ivireanul, datată la 29 martie 1709, în care se arată că spătarul Cantacuzino „dintru a dumisale dreaptă agoniseală a făcut bolniță și casa de străini, spre odihna și mângâierea întru Hristos a fraților noștri săraci care pătimesc de boală”²². Spitalul a fost construit în curtea mănăstirii care i-a dat și numele²³. Faptul că spitalul se numea în (cel puțin în unele) documente bolniță, aceasta indică faptul

19. *Ibidem*, p. 63.

20. Exemple similare se pot vedea în toată istoria noastră. Concret, domnii ctitori au influențat pe boieri ca și ei, la rândul lor, să ctitorească biserici și mănăstiri. Aceeași influență și practică se poate vedea și în cazul bolnițelor și spitalelor, în activitatea ctitoricească, culturală și social-filantropică în general.

21. În această lucrare, referitor la anul ființării Spitalului Colțea, se menționează: „1704, decembre 14. Inauguration de l' hopital Colțea de Bucarest, premiere institution medicale moderne de Valachie” (cf. coordonator Constantin C. Giurescu, *Histoire chronologique de la Roumanie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 132).

22. Alexandru Gălășescu, *Eforia spitalelor civile*, București, 1899, p. 576, apud Pompei Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc (1382-1775)*, Călărași, 1935, vol. I, p. 77.

23. Mănăstirea Colțea fusese construită tot de familia Cantacuzinilor între 1696-1697, având hramul „Sfinților Trei Ierarhi”. Terenul pe care a fost ridicată mănăstirea a fost dăruit în 1675 de către Colțea Clucerul, Mitropoliei (cf. G. Negulescu, *Mănăstirea și Spitalul Colțea*, în „B.O.R.”, XLIV (1938), nr. 2, p. 539).

că termenul de spital nu a fost receptat de către români cu prea multă ușurință.

Din documentele existente reiese că tot în această perioadă au fost ridicate și chiliile pentru săraci, „odăi“, pentru odihna străinilor (posibil un xenon ?), un han, o școală slavo-română și o școală pentru învățământul muzicii bisericești. Spitalul a fost construit în plin centrul orașului, în apropierea curții domnești și a vămii orașului.

După cum menționează actele timpului legate de întemeierea spitalului, acesta era destinat „bolnavilor săraci“ și „străinilor bolnavi“, fiind deservit de un personal compus dintr-un medic, un chirurg, un bărbier, îngrijitori și un spițer²⁴. La înființare, spitalul cuprindea 24 de paturi – 12 pentru bărbați și 12 pentru femei – și o spițerie „cu felurite leacuri și feluri de buruieni tămăduitoare“. El era destinat în special bolnavilor necontagioși.

Ctitorul, în afara odoarelor și obiectelor de cult donate chiar de la începutul existenței spitalului, a înzestrat mănăstirea (și spitalul) cu o serie de moșii în Brăila, Râmnicu-Sărat, Ialomița și Prahova.

Constantin Mavrocordat, apreciind importanța acestui spital, în 14 mai 1713 dăruiește Mănăstirii Colțea dreptul de a lua dijmă de la Ocnele Slănicului, „ca să fie de cheltuială și căutare bolnavilor străini care se vor odihni în spitalul acestei sfinte mănăstiri. Pentru că după ce au făcut și au înălțat Cantacuzino această Sfântă Mănăstire a înfrumusețat-o și a făcut împrejurul mănăstirii ziduri și chilii de ajuns pentru odihna multor străini, și pe lângă toate acestea a mai făcut și ospital ca să se odihnească bolnavii străini“²⁵.

Lucrările complexe încheindu-se în 1715, spătarul, spre a-și înveșnici numele și pomenirea, a poruncit să se așeze o inscripție pe frontispiciul Turnului Colțea, în care arată că a săvârșit această lucrare spre pomenirea lui și a tot neamul lui. Din inscripție mai aflăm că ea a fost finalizată în vremea „luminatului Domn a toată Țara Românească

24. Conf. dr. B. Duțescu și dr. Nicolae Marcu, *Bolnițe și spitale românești în secolul al XVIII-lea*, apud Constantin Bercuș, *Semnificația medico-istorică a bolnițelor mănăstirești*, în „Mitropolia Olteniei“, XVII (1970), nr. 1-2, p. 36.

25. George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București, 1594-11821*, Ed. Academiei, București, 1968, p. 256.

Ștefan Voievod Cantacuzino, fiind arhiereu mitropolitul Părinte Antim, 7223²⁶.

**Activitatea social-filantropică a Bisericii
în vremea urmașilor
Sfântului Constantin Brâncoveanu**

Domnița Bălașa, una din fiicele lui Constantin Brâncoveanu, căsătorită în 1708 cu un „tânăr, muncitor, priceput, dar străin de Țara Românească, Manolache, unul din fiii lui Andronic Rangavi – marele hartofilax al Patriarhiei din Țarigrad²⁷, în 1714, când începe „tragedia brâncovenească“, se afla la Istanbul. De abia după trei ani reușesc să vină în București. Între anii 1716-1722 Manolache Lambrino avea să devină mare ispravnic, timp în care Mavrocordații vor ridica frumoasa ctitorie – Mănăstirea Văcărești. Menționăm și faptul că Manolache Lambrino și Domnița Bălașa locuiau în casele de zestre, oferite lor de Constantin Brâncoveanu, nu departe de Curtea Domnească, peste Dâmbovița, adică foarte aproape de biserica ce astăzi îi poartă numele²⁸. Adunând în timp multă avere și neavând copii, cei doi au hotărât ridicarea unei biserici, ceea ce s-a și realizat în anul 1744. La scurtă vreme, la 1 aprilie 1745, au alcătuit actul de danie în care se arată că biserica a fost ridicată „din dumnezeiască râvnă“, luând „pe Dumnezeu în ajutor“, având ca hram „Sfântul Botez al Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos“. Mai departe se arată că ea a fost înălțată din temelie, că a fost împodobită „cu toate podoabele câte se cuvin“, „înfrumusețată cu odăjdii de cinste și cu alte sfinte bisericesti vase...“. De asemenea sunt enumerate moșiile pe care „amândoi“ i le dăruiesc (între care terenuri și vii, la care se adaugă casele și grădina unde fusese zidită biserica, inclusiv „o pivniță de piatră cu loc nouă prăvălii“). Menirea acestui lăcaș de cult era, în primul rând, de ordin liturgic, dar

26. G. Negulescu, *op. cit.*, p. 541.

27. Epitropia Așezămintelor Brâncovenești – *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brâncovenești 1838-1938. Documente pentru Istoria Bisericii, Școalei și Azilului Domnița Bălașa, precum și a Spitalului Brâncovenesc*, publicate de Emil Vărtosu și Ion Vărtosu, București, 1938, p. VII.

28. *Ibidem*, p. VIII.

și de pregătire în jurul ei a „școlarilor“ care urmau să învețe limba română, *Ceaslovul, Cazania, Cântarea bisericească*, „pentru ca, de aici, cei mai pricepuți să fie miruiți cu darul preoției“²⁹.

La scurtă vreme (16 iunie 1745) Manolache Lambrino a trecut la cele veșnice. A fost înmormântat în biserica „Sf. Gheorghe-Nou“-ctitorie și necropolă brâncovenească, în mormântul „în care se odihneau oasele lui Vodă Brâncoveanu și ale Doamnei Marica“. După oarecare timp, văzând, pe de o parte, că biserica, ctitoria lor era neîncăpătoare, iar pe de altă parte că nu corespundea din punct de vedere ortodox (sub aspect arhitectural), având mai mult rolul unei biserici de familie, Domnița Bălașa a hotărât să „clădească“ o altă biserică, mai mare. Noul lăcaș a fost gata în anul 1750, urmând să fie executată tâmplăria (iconostasul, tronul domnesc, stranele și ușa de la intrare) și pictura. În anul următor este fixată și pisania în care ea singură, Domnița Bălașa, apare ctitor, iar hramul este altul: Înălțarea Domnului.

Din hrisovul lui Alexandru Ghica Voievod (1766-1768) aflăm că dorința, „cugetul“, „ei de pe urmă“, pentru ctitoria sa, era ca pe lângă biserică să fie și un „xenodohion“, adică casă de primire a străinilor³⁰. În același hrisov se prevedea atât existența și funcționarea școlii, pe lângă biserică, pentru „cei ce aveau să ia, apoi, darul preoției“, cât și obligația ca din veniturile acesteia să fie întreținut xenodohiul.

Mai târziu, la 1 martie 1781, Alexandru Ipsilanti (a domnit în Țara Românească în două rânduri: 1774-1782 și 1796-1797) printr-un hrisov hotărâ înființarea, pe lângă biserica Domnița Bălașa, a unui orfanotrofion (orfelinat) în care să fie adăpostiți 100 de băieți orfani³¹, iar la Mănăstirea Tuturor Sfinților (biserica Antim) urmând să fie adăpostite 100 de fete orfane. Cât privește xenodohiul întemeiat de Domnița Bălașa, el a fost destinat, încă de la început, numai femeilor, funcționând până „în zilele noastre“ (cartea a apărut în 1938), în ulti-

29. *Ibidem*, p. IX.

30. În hrisov, formularea este următoarea: „Nemernici și ticăloși, carii n-au unde să se umbrească și umblă lipsiți de hrana lor, să șază întru această sfântă mănăstire, în chilioare, și să aibă și hrana vieții lor din mănăstire“ (cf. *Ibidem*, p. XI).

31. Orfelinatul de la biserica Domnița Bălașa urma să aibă și doi dascăli, unul să predea limbile greacă și latină, iar celălalt, limba română. De asemenea, orfelinatul era „înzestrat“ și cu un doctor (cf. *Ibidem*, p. XII).

ma vreme el purtând numele de „Azilul Domnița Bălașa“, el devenind ulterior parte a „Așezămintelor Brâncovenești“.

Există informații potrivit cărora, încă înainte de 1754, în Târgoviște ființa azilul Doamnei Bălașa Brâncoveanu³², cea despre care marele istoric Nicolae Iorga scria: „A adus multe moaște ale sfinților, împodobitoare, săracilor miluitoare, credinței dereapte rămănoare și lucruri scumpe pururea lucrătoare și a toată sărăcimea, oameni pățimași, ca o destoinică ajutătoare“³³. Același mare istoric afirma că „ea făcu aici (în Târgoviște, n.n.) casele unui adăpost pentru săraci, precum altul fusese făcut la Simidreni, iar al doilea de 'naintea porții bisericii din mânăstirea de la Argeș, încă din vremea lui Neagoe“³⁴. Azilul ridicat de ea se situa lângă biserica „Sfânta Vineri“ (din Târgoviște), fiind considerat primul azil organizat pentru săraci de la noi³⁵.

Ctitoria Domniței Bălașa (biserica, azil și școală de carte românească) „epitropisită totdeauna de boierii Brâncoveni, fără nici un amestec din partea stăpânirii, ajunge în veacul al XIX-lea sub îngrijirea celui din urmă vlăstar brâncovenesc de parte bărbătească, marele cărturar Grigorie Brâncoveanu“, mare ban al Țării Românești³⁶. Căsătorindu-se, în 1793, cu Safta³⁷ (Elisabeta) Balș, „una dintre cele mai instruite femei

32. Balașa Brâncoveanu era fiica lui Constantin Brâncoveanu. La moartea sa și-a lăsat toată averea pentru un azil (Lucian Predescu, *Enciclopedia României*, Ed. Saeculum, București, 1999, p. 70).

33. Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 283.

34. *Ibidem*.

35. Azilul de la Mățău, mai vechi, menționat, era tot pentru săraci, însă pentru săracii infirmi pentru oștenii care rămâneau cu infirmități în urma luptelor la care luau parte. Cel de la Târgoviște însă, a fost înființat pentru săracii care nu aveau mijloacele materiale de a se întreține.

36. Grigorie Brâncoveanu, născut probabil pe la 1764, era fiul lui Manolache Brâncoveanu și al Zoiței, născută Sturza. Pasiunea lui pentru învățătură, știința temeinică de carte, bogata lui bibliotecă, legăturile sale cu oamenii de cultură, rangurile boierești pe care le dobândește etc. i-au creat „chiar pentru contemporani, cu atât mai mult pentru urmași, faima de mare cărturar“ (Epitropia Așezămintelor Brâncovenești – *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brâncovenești 1838-1938*, p. XVI).

37. Safta (Elisabeta) Brâncoveanu a fost soția marelui ban Grigorie Brâncoveanu, fiul lui Manole Brâncoveanu (cf. Octav-George Lecca, *Familiiile boierești române-istorie și genealogie (după izvoare autentice)*, cu adnotări, completări și desene de

ale vremii”, reia legăturile cu Moldova, așa cum făcuse la vremea aceea și tatăl său căsătorindu-se cu Zoița Sturza. Neavând copii, ei au înfiat pe tânăra Zoița Mavrocordat (nepoată de soră a soției sale Safta), iar imensa sa avere, Grigorie Brâncoveanu a lăsat-o soției sale Safta, „fără nici o îndatorire, decât să înzestreze bogat pe fiica lor de suflet, Zoița, și să îngrijească de pomeniri și de partea sufletului, prin milostenii, pomeni și orice va crede nimerit”³⁸.

După moartea sa, la 27 aprilie 1832, Grigorie Brâncoveanu a fost înmormântat în biserica „Sfântul Gheorghe Nou”, „în același mormânt în care zăceau oasele lui Vodă Brâncoveanu, ale Doamnei Marica și ale lui Mihalache Lambrino...”³⁹. Soția sa Safta, rămânând văduvă, „găsește mijlocul să dea, tuturor acestor bunuri trecătoare, o menire înaltă și nepieritoare”, întocmind astfel, în octombrie 1835, actul prin care avea să se pună temelia juridică aceea ce va deveni mai întâi „Spitalul Brâncovenesc”, iar ulterior „Așezămintele Brâncovenești”.

Spitalul Brâncovenesc a fost proiectat să adăpostească 60 de paturi, în șase saloane mari, patru pentru bărbați și două pentru femei. Testamentul ctitoricesc, cuprindea, pe lângă prevederile organizatorice din punct de vedere medical (medici, doctorii etc.), și elemente referitoare la administrarea și conducerea instituțiilor brâncovenești (cele mai vechi, respectiv, biserica Domnița Bălașa, școala, azilul, la care se adăuga, acum, și Spitalul Brâncovenesc), punându-se astfel bazele Așezămintelor Brâncovenești, ele fiind conduse de o epitropie și o eforie, „fără puțința de amestec al statului”. Spitalul a fost dotat cu instrumente chirurgicale comandate la Paris, cel dintâi doctor al lui fiind Dimitrie Sachelarie, adus de la Iași. Amintim și faptul că în 28 octombrie 1838 Safta Brâncoveanu a semnat și „așezământul din lăuntru al Spitalului meu Brâncovenesc” (regulamentul de ordine interioară, n.n.)⁴⁰, la

Mateiu Caragiale, ediție de Alexandru Condeescu, Libra, Muzeul Literaturii Române, București, p. 147).

38. Epitropia Așezămintelor Brâncovenești – *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brâncovenești 1838-1938*, p. XVII.

39. *Ibidem*, p. XVIII.

40. „Regulamentul”, intitulat „Așezământu ocârmuirii din lăuntru a spitalului meu Brâncovenesc”, prevedea datoriile: Epitropiei (a spitalului și a Bisericii), ale iconomului, ale dohtorului (hirurgului și ipohirurgului), ale secretarului, ale îngri-

care adaugă și actul prin care asigură cele necesare întreținerii spitalului (mai multe moșii, vii, prăvălii ș.a.)⁴¹.

Testamentul⁴² mai rânduieste ca cele două așezăminte brâncovenești (spitalul și biserica) să fie sub o singură epitropie. Epitropii urmau să fie aleși de eforia spitalului, având a se îngriji „cu mare râvnă și sârguință, atât pentru a se păzi moșiile acestor așezări (spitalul și biserica, n.n.) și a se îmbunătăți cu clădiri spre sporire de venit cât și pentru cele dinăuntru iconomii... cu a alege și a rândui doctori cu învățătură și știință, gerachi iscusii, iconom cinstit și vrednici, secretar credincios și destoinic, și alți poslujitori câți trebuința va cere”⁴³ care „să încredințeze pentru totdeauna celui după vreme mitropolit al țării, cu știința și conglăsuirea celor mai aleși și cu temere de Dumnezeu boeri ce să vor trage din neamul nostru și a copiilor noștri și cu întărire domnească”⁴⁴. Potrivit aceluiași testament, epitropii aveau datoria de a se îngriji „cu mare râvnă și sârguință” de moșiile acestor așezăminte, de tot personalul în general, inclusiv de a „așeza la sfânta biserică preoți cucernici și duhovnic cuvios, cu îndatorirea a împlini toate duhovniceștile datorii către bolnavii spitalului în toată vremea”⁴⁵.

Înainte de a pleca în Moldova, la Mănăstirea Văratec, unde va deveni schimonahia Safta Brâncoveanu, prin testamentul din 20 octombrie 1838⁴⁶, „arată legatele ce le lasă după moarte și cere să fie îngropată la

jitoarei rufelor și ale spălătoresei, ale poslujitorilor bolnavilor și ale bolnavilor (cf. dr. V. Gomoiu și Dr. V. Plătărescu, *Centenarul Spitalului Brâncovenesc (1837-1937)*, București, 1937, p. 35).

41. Epitropia Așezămintelor Brâncovenești – *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brâncovenești 1838-1938*, p. XXV.

42. *Actul de fundațiune al Așezămintelor Brâncovenește*, Institutul de Arte Grafice Carol Goebel, București, 1912, 23 p.

43. *Actul de fundațiune al Așezămintelor Brâncovenește*, p. 6.

44. *Ibidem*, p. 22.

45. *Ibidem*, p. 6.

46. Testamentul Saftai Brâncoveanu, „prin care lasă mai multe moșii și imobile pentru înființarea unui spital brâncovenesc”, are următorul conținut: „...Am hotărât să săvârșesc eu însămi cu mare dorință a sufletului și râvnă creștinească ceea ce cugeta răposatul și am pus în lucrare zidirea unui spital supt denumirea de brâncovenesc, pe locurile ce am cumpărat alături de ctitoriceasca noastră sfântă biserică a răposatului Bălașii Brâncoveni. Spital însă pentru 60 de paturi și mai bine, zidit cu toată orânduiala

biserica «Sf. Gheorghe Nou» din București, acolo unde odihnește soțul său⁴⁷. Precizăm și faptul că, în timp, spitalul a suferit multe modificări, în sensul de adăugiri de noi corpuri impuse de cerințele crescânde ale spitalului.

Dr. V. Gomoiu și dr. V. Plătăreanu, autorii monografiei dedicate Spitalului Brâncovenesc⁴⁸, disting în istoria spitalului nouă faze, pe care ei le numesc „primul Spital Brâncovenesc“, „al doilea Spital Brâncovenesc“ etc. Nu vom intra în detaliile fiecărei perioade, ci ne vom rezuma doar a aminti reperatele majore ale fiecărei etape.

și cu toate împrejurimile trebuincioase, care potrivit cu cheltuielile ce pururea urma să face pentru cea în toată vremea căutare a bolnavilor, îl și înzestreză acum pe temeiul de mai sus arătat cu moșii și acareturi deosebite din partea cuvenită sufletului răposatului, din totalul avutului său nemișcător, și anume: moșia Dăbuleni, din județul Romanaiilor, Resca Dabuli, cu toate hotarele alăturate unul de altul și cu toate bălțile... Acestor moșii și acareturi, venituri după prețurile arenzilor ce umblă acum, am socotit a fi îndestule spre întâmpinarea tuturor cheltuielilor cuvenite la acest număr de paturi; iar dacă după vremi aceste venituri să vor mai adăuga sau vor mai scădea din ceea ce să află acum, atunci și numărul să vor înmulți sau să vor scădea. Într-acest spital să vor primi totdeauna potrivit cu numărul paturilor, și numărul de bolnavi ce nu vor pătimi de boale hronice, de orice treaptă vor fi, parte bărbătească sau femeiască, să vor căuta cu dohtori și gerahi trebuincioși, cu dohtorii și cu toate cele spre odihnă, ca să aducă pururea mulțămită lui Dumnezeu și în toată vremea să să roage pentru ertarea păcatelor și odihna sufletelor răposaiilor ctitori și a părinților lor, păzindu-să totdeauna cu scumpătate buna orânduială ce cu toată deslușirea s-au înscris în deosebit tratament pecetluit și iscălit cu chear mâna mea. Spitalul acesta să va ocârmui în toată vremea de doi epitropi, oameni cinstiți, cu destoinicie și cu frica lui Dumnezeu, cari vor avea asupra-le și epitropia pomenitei ctitoriceștii nostre sfinteii biserici, ce s-au preînnoit întru toate și s-au înfrumusețat cu toată cheltuiala răposatului soțului meu, în anul cel după urmă a vieții mele, cu adăogiri de odăi până-n prejur, pentru adăpostirea săracilor, precum se vede“ (cf. *ibidem*, p. 22). Testamentul este întărit cu semnăturile ierarhilor: Neofit al Râmnicului, Ilarion al Argeșului, Chesarie al Buzăului și Ioanichie Stratonochie. A se vedea și *Actul de fundațiune al Așezămintelor Brâncoveneste*, Institutul de Arte Grafice Carol Goebel, București, 1912, 23 p.

47. Nu se cunoaște din ce motive, dar după mutarea ei la viața veșnică (11 august 1857), a fost înmormântată în curtea Mănăstirii Văratec, lângă altar. Dezgropată după șapte ani, în 1864, „pe socoteala statului, oasele ei odihnesc într-un mic sicriș de metal, în gropnița mănăstirii“ (Epitropia Așezămintelor Brâncoveneste – *O sută de ani de la înființarea Așezămintelor Brâncoveneste 1838-1938*, p. XXVI).

48. Dr. V. Gomoiu și dr. V. Plătărescu, *Centenarul Spitalului Brâncovenesc (1837-1937)*, București, 1937.

„Primul Spital Brâncovenesc“ cuprinde perioada cuprinsă între anii 1838 și 1841. Din această vreme se păstrează o evidență a „odăilor“, a personalului, o listă a „dohtorilor“, precum și o listă cu obiectele cuprinse în inventarul spitalului. Un moment mai însemnat din această primă perioadă de existență a spitalului îl constituie înființarea epitropiei la anul 1840. La sfârșitul aceluiași an s-a propus „adăugarea unei odăi pentru bolnavi“, precum și zidirea unei noi clădiri „pentru rărirea paturilor“. Cel din urmă obiectiv constituie „primul pas către înfăptuirea celui de-al doilea Spital Brâncovenesc“⁴⁹.

Între anii 1842-1857 este perioada celui de-al „doilea Spital Brâncovenesc“. Anul 1842 reprezintă „o nouă epocă în evoluția Spitalului Brâncovenesc“, deoarece, în acest an, Safta Brâncoveanu a purces la ridicarea unei noi clădiri pentru spital, alături de vechea clădire. Amintim și faptul că pentru fiecare an se păstrează dări de seamă cuprinzând veniturile și cheltuielile spitalului legate de salarii, medicamente etc.

„Al treilea Spital Brâncovenesc“ cuprinde doar câțiva ani: 1858-1863. Primul an coincide cu ridicarea celui de-al „treilea edificiu spitalicesc“ și dotarea cu băi speciale de abur. Demn de remarcat este și faptul că acum s-a propus ca pe viitor bolnavii să fie internați în spital după afecțiuni, să fie rânduiți pe specialități.

De unde până acum spitalul funcționase cu un singur serviciu spitalicesc, spitalul având un singur șef „dohtorul“, ajutat de „ipohirurgi“ și „felceri“, de acum înainte spitalul urma să aibă două secții: una medicală și alta chirurgicală, fiecare fiind condusă de un medic primar⁵⁰. Interesant de amintit și faptul că în această perioadă epitropul și medicul vizitează mai multe spitale din Europa în vederea „adoptării regulilor de acolo“.

Cel de-al „patrulea Spital Brâncovenesc“ a funcționat între anii 1864-1876. Anul 1864 este important în istoria acestui spital, deoarece se deschide „a treia despărțire spitalicească“ și se înființează „prima ambulanță de consultații gratuite“. Tot în aceeași perioadă s-a cumpărat un microscop mare de la Paris și s-au tipărit și „liste de dietă“⁵¹.

49. *Ibidem*.

50. *Ibidem*, p. 93.

51. *Ibidem*, p. 113.

„Al cincilea Spital Brâncovenesc”, cuprinzând perioada 1877-1890, se caracterizează prin întocmirea și aplicarea noului regulament al spitalului. Nu putem să nu amintim implicarea spitalului în tratarea răniților de pe urma Războiului de Independență din 1877.

În timpul celui de-al „șaselea spital” (1891-1905) s-a mai adăugat un nou pavilion Spitalului Central Brâncovenesc, cuprinzând secțiile ginecologie, infecțioase, precum și farmacia⁵².

Între anii 1904-1916 s-a mai construit un nou pavilion care cuprindea săli pentru consultații, morgă și un laborator și s-a dat un nou regulament pentru „serviciul consultațiilor gratuite și al admiterii bolnavilor în serviciile medicale și chirurgicale”, regulament aprobat în 15 aprilie 1904.

Penultimul spital, „al optulea” a funcționat în perioada dificilă a Primului Război Mondial (1916-1918). Deoarece în această vreme conducerea țării s-a retras în Moldova, și epitropia Așezămintelor Brâncovenești s-a stabilit tot la Iași, întreaga ei avere a fost lăsată în mâinile unui personal administrativ și medical care funcționa prin delegație.

Plecând conducătorii firești ai spitalului, se poate spune că, de drept, Spitalul Brâncovenesc a încetat să existe în forma sa clasică, iar ca urmare a cuceririi Bucureștiului și confiscării bunurilor spitalului (și alungarea personalului) a fost, practic, desființat.

În această vreme, epitropii legali împreună cu directorul Grigorie Greceanu au organizat la Galați și apoi la Iași, în clădirea Seminarului „Veniamin Costachi”, un alt „Spital Brâncovenesc”, care a continuat și faima, dar și binefacerile celui din București⁵³.

Ultimul spital, „al nouălea” a funcționat din anul 1919 până în anul 1980 când a fost demolat din ordinul lui Ceaușescu, deoarece urmau să se ridice în apropiere Casa Republicii și construcțiile aferente.

Din această perioadă reținem înființarea, în 1920, a două servicii: unul de oftalmologie (cu 10 paturi) și celălalt de ginecologie. În vederea deschiderii celui din urmă serviciu, spitalul a scos o publicație „de specialitate”. Amintim și faptul că din anul 1937 în cadrul Spitalului

52. *Ibidem*, p. 173.

53. *Ibidem*, p. 297.

Brâncovenesc a început să funcționeze „Serviciul consultațiilor de boli de piept”⁵⁴.

Se cade a aminti, în același context, în câteva cuvinte, de ceea ce s-a numit „Așezămintele Brâncovenești”. Această instituție a luat ființă ca urmare a contopirii a două fundații distincte: *Fundația Domniței Bălașa Brâncoveanu*⁵⁵ și *Fundația Bănesei Safta Brâncoveanu*⁵⁶. Cele două fundații au fost înzestrate cu averi considerabile, din venitul cărora urmau să se întrețină. După trecerea la cele veșnice a domniței Bălașa, fundația ei urma să fie administrată de un epitrop mirean, ales de familia Brâncoveanu, iar în 1835, la fondarea Spitalului Brâncovenesc, Safta Brâncoveanu, sub a cărei grijă se găsea până atunci biserica Domnița Bălașa, a orânduit, prin testament, ca epitropii spitalului să aibă și epitropia bisericii, iar conducerea celor două așezăminte să fie sub o singură epitropie. Privitor la titulatura spitalului, precizăm faptul că, în corespondența păstrată, până în anul 1844, aceasta era de „Direcția spitalului”, iar după această dată s-a adoptat denumirea de „Epitropia Așezămintelor Brâncovenești”⁵⁷.

Concluzii

Lucrarea social-filantropică a reprezentat pentru Sfântul Constantin Brâncoveanu și familia sa o preocupare prioritară. Implicarea sa în această activitate n-a fost una ocazională sau de context, ci una căreia i-a acordat o deosebită atenție, în care a pus mult suflet și a investit mult din averea sa.

Fiind un bun fiu al Bisericii, Sfântul Constantin a desfășurat o semnificativă activitate socială, ea izvorând din credința sa nemstrămută și dragostea sa fierbinte pentru Dumnezeu și pentru semenii săi. Astfel,

54. *Ibidem*, p. 395.

55. Așa numita *Fundația Domniței Bălașa Brâncoveanu*, înființată la 1751, denumită „Fundația Bisericii Domnița Bălașa”, cuprindea: Biserica Domnița Bălașa, Azilul de Bătrâni „Domnița Bălașa”, iar mai târziu și Școala „Domnița Bălașa”.

56. Această fundație a luat ființă, așa cum am văzut, în anul 1835, de ea ținând Spitalul Brâncovenesc din București, cu toate serviciile anexe, cu spitalele-dispensare din provincie și cu casele de odihnă pentru personal.

57. *Ibidem*, p. 398.

pe lângă crearea și susținerea unor bolnițe (Bistrița, Hurezi, Brâncoveni ș.a.), el împărțea „după tradiție” îmbrăcăminte și încălțăminte la săraci, după cum prin susținerea activității tipografice într-un mod nemaintâlnit până atunci, a realizat o „filantropie culturală” care a depășit mult granițele țării, ea fiind prezentă și cu mare folos în Transilvania, Siria și Georgia.

Exemplul său a fost atât de puternic, încât și contemporanii săi (mitropolitul Antim Ivireanul și Constantin Cantacuzino) au fost influențați, cel dintâi lăsând un „Așezământ” care conținea diverse prevederi pentru lucrarea social-filantropică a ctitoriei sale, Mănăstirea Tuturor Sfinților, iar cel de-al doilea punând bazele spitalului Colțea din București. Mai mult, fiica sa, Domnița Balașa a lăsat mare parte din averea sa pentru biserică, casa de străini și azilul care-i va purta numele, după cum Safta Brâncoveanu, soția lui Grigore Brâncoveanu, va fonda unul dintre cele mai mari și mai cunoscute spitale din capitală, Spitalul Brâncovenesc.